

5. A nacionalizmus civilizálható

Mill nemzetfelfogásának legjelentősebb korabeli kritikusa, Lord Acton álláspontja a nacionalizmussal kapcsolatban Kanthoz hasonlóan az, hogy lényegében véve deformációról van szó.

A nemzetet olyan történelmi képződménynek tartja, melyet az állam, tehát a politikai akarat teremt. „A nemzet morális és politikai teremtmény, nem csupán a földrajzi vagy fizikai egység

természetes következménye, hanem olyasvalami, ami a történelem során az állam működésével összefüggésben fejlődött ki. Az államból ered, de nem áll afölött. Egy állam az idők során megteremthet egy nemzetet, de hogy egy nemzet államot alkosson, ez ellentmond a modern civilizáció természetének. A nemzet jogait és hatalmát a korábbi függetlenség emlékéből nyeri.”³⁸

Acton nem veszi át Mill nemzetfelfogásának állami modernizációs részét. Sőt a hazaszeretet jól mutatja a nemzet és az állam közti különbséget. Az előbbi Acton szerint „érzelmeik és ösztönök olyan együttese, amely nagy hatású a vadak életében, de inkább az állati, mint a civilizált élet tartozéka; a másik pedig olyan autoritás, mely törvények révén kormányoz, kötelezettségeket ró az egyénre, a társadalom természetes kapcsolatait az erkölccsel szentesíti, és ezáltal morális természetűvé alakítja”.³⁹ Vagyis a nemzet valamiféle preszociális indulati, sőt ösztönszerű képződmény. Az állam az, amely morálissá teszi e természetes kapcsolatrendszerét. A társadalmi szerződés locke-i elemeinek alkalmazása során Acton a természeti irracionális szférában hagyja a nemzeti gyökereket.

Ugyanakkor Kanthoz hasonlóan ő is észreveszi, hogy súlyos ellentmondás ered a nemzetállamnak az univerzális és individuális közti helyzetéből. „Az az ember, aki minden más kötelességénél többre tartja hazáját, ugyanazt a szellemet képviseli, mint aki minden jogát az államra testálja. Mindketten tagadják, hogy a jogok a hatalomnál előbbre valóbbak.”⁴⁰ „Csak az állam által létrehozott nemzet az, amellyel szemben politikai kötelezettségeink vannak, s ezért ez az egyetlen, amelynek politikai jogai lehetnek.”⁴¹

Acton Svájc példájával érvel, sőt megfogalmazza az ellentmondás egyik alapvető fontosságú következményét, azt, hogy a nemzetállami nacionalizmus a nemzeti jogok ellensége, hiszen más nemzetektől vonja meg azokat a jogokat, amelyeket maga elérni kíván: „A nemzeti jogok legnagyobb ellensége a nacionalizmus modern elmélete. Azáltal, hogy az államot teoretikusan azonosítják a nemzettel, az ugyanezen határok között élő többi nációt gyakorlatilag alávett helyzetbe kényszerítik. Lehetetlené teszik, hogy az államalkotó, uralkodó nemzettel egyenlők le-

gyenek, mert abban a pillanatban az állama megszűnne nemzeti lenni, s ez létének értelmét kérdőjelezné meg.”⁴²

Ugyanakkor a nacionalizmus jelentősége tagadhatatlan, s ennek szerinte két oka van. „Először is: kimératermésztű. Az az állapot, amit maga elé tűz, elérhetetlen.”⁴³ Céloz rá, hogy a nacionalizmus rendelkezik demokratikus elemekkel, ám ezeket az elemeket a különféle politikai rendszerek központosítási szándékainak korrigálásában látja, ami végső soron a nemzetek szabadságát segíti. „Ezért szükségszerűen hozzájárul annak eléréséhez, amit elméletben elítél – ahhoz, hogy különböző nemzetek egy független közösség tagjaiként legyenek szabadok. Ezt a célt egyetlen más erő sem szolgálja ilyen hathatósan; mert a nacionalizmus képes kiigazítani az abszolút monarchiát, a demokráciát, az alkotmányosságot, s a mindháromra jellemző központosítást is.”⁴⁴ Ugyanakkor látja, hogy eme szándékát korlátozza az általa (és hozzátehetjük, már Kant által is) megfogalmazott ellentmondás.

„Másodszor: a nacionalista elmélet a forradalmi doktrína kiemelését jelzi. Azáltal, hogy a nemzet jogainak elsőbbségét hirdeti, a demokratikus egyenlőség rendszere saját szélsőséges határain is túljut, és saját magával is ellentétbe kerül.”⁴⁵ „De a nacionalizmus nem a szabadságot vagy prosperitást célozza, inkább feláldozza azokat, hogy a nemzet váljék az állam keretévé és mértékévé. Pályáját anyagi és erkölcsi romlás kíséri, csak azért, hogy egy vadonatúj agyszülemény az isteni mű és az emberiség érdekei fölé emelkedhessen.”⁴⁶

Acton tehát feltételez egyfajta szabadságot, amely a nemzeti jogokon alapszik ugyan, ám ellentétben áll az általa rossznak minősített nemzetállami nacionalizmussal. Ám e jogokat részletesen nem fejtheti ki, ugyanis a nemzetet kollektivitásként kezeli annak ellenére, hogy látja magát az ellentmondást, amely a nemzeti kollektivitás legfelsőbb értékévé emeléséből ered. A nemzet kollektivitásként történő kezelése kapcsán így megjelenik elméletében Burke politikai rendszerekről megfogalmazott konzervatív felfogásának nemzeti változata. Ennek figyelmen kívül hagyásában látja a politikai szabadság hiányát. Az államban a nemzeti hovatartozás azért olyan fontos, mert az a politika minőségének alapja. Egy nemzet alkata az, amely döntő mértékben meghatározza az állam formáját és vitalitását. „...az a nép,

amely az egyenlőség eszményének vagy az abszolút monarchiának elkötelezettje, nem képes arisztokráciát teremteni: az a nép pedig, amelyik idegenkedik a magántulajdon intézményétől, a szabadság elemi feltételét is nélkülözi.”⁴⁷ „Az a rendszer, mely ezeket a tényeket nem veszi figyelembe, és nem támaszkodik a nép karakterére és hajlamára, nem akarja igazán, hogy az emberek saját ügyeiket intézzék, hanem azt szeretné, ha a felsőbb utasítások engedelmes végrehajtói lennének. A nemzeti hovatartozás figyelmen kívül hagyása ezért a politikai szabadság megtagadását jelenti.”⁴⁸

Ezzel magyarázható, hogy Acton miért tartja a nemzeti jogok legnagyobb ellenségének a nacionalizmus elméletét. Azok az államok a legtökéletesebbek, amelyek „elnyomás nélkül tudnak magukba foglalni több különböző nemzetet”.⁴⁹ Ugyanakkor a nemzet indulati, szenvedélyszerű, sőt ösztönszerű jellemzése és a nemzeti karakternek a nemzet kollektív megítélésén alapuló felfogása, majd az állam civilizáló hatásának szerepe olyan példák kiválasztásába sodorja, melyek aligha tekinthetők pozitív példáknak. Sem Ausztria, sem pedig a Brit Birodalom nem a nemzetek erőszakmentes együttélésének pozitív példája, s nem is vált azzá. Legfeljebb akkor gondolhatjuk ezt róluk, ha azt feltételezzük, hogy e birodalmak nemzeteinek nemzeti karaktere ilyen államalakulatokat kíván. Ez a feltételezés azonban csak akkor lehet helyes, ha az érintett nemzetek tagjait nem kérdezzük meg. És éppen emiatt kell Actonnak egy újabb érvet kapcsolnia az eddigiekhez. Nevezetesen azt, hogy „Egy olyan nép, mely éppen csak kiemelkedett a barbárság állapotából, vagy amely kimerült egy fényűző civilizáció túlzásaitól, nem tudja önmagát kormányozni”.⁵⁰ S ezt persze nem az érintett népek állapítják meg.

Acton tehát a nép karakterébe belefoglalja fejlettségi szintjét is, s elfogadja, hogy a fejletlenebbek a fejlettebbek révén juthatnak előbbre. Ugyanakkor Ausztria esetében fokozatos decentralizációt szorgalmaz. A központi hatalom „sok funkcióját a tartományi diétáknak, valamint a helyi hatóságok lefelé épülő szervezetének kell átvennie”. Ám hogyan működhet hatékonyan egy olyan állam, amely decentralizál, de a tartományi hatalom eltérő nemzeti karakterű nemzetek kezébe kerül? S mi legyen azokkal, akik a tartományon belül kerülnek kisebbségbe? Acton ab-

ba a verembe esik, amelyre maga is felhívja a figyelmet. Nemzeti karaktere elszakad mind az individuális, mind pedig az univerzális értékektől, s önálló életet kezd élni.

Leszögezi ugyan, hogy a nacionalizmus elmélete visszalépésnek tekinthető, ugyanakkor maga sem nyújt más megoldást. A nacionalizmus az érzelmek és ösztönök olyan együttese marad, amely inkább az állati, mint a civilizált élet tartozéka. Az állam civilizálhatja, de nincs, amivel helyettesíthetné. Eltekinteni pedig nyilvánvalóan nem lehet tőle. Vagyis kétséges, hogy egybevág-e a felvilágosodás racionalista örökségével.

Acton megoldása így azonban nem kerüli el a kollektívizmust. A megoldást ugyanis az állam keretei jelentik. Acton példája Svájc. Ez az ország a sikeres regionális decentralizáció mintaszája. Olyan regionális kormányzatok rendje, ahol a helyi hatóságok veszik át a hatalmat. Ugyanakkor nála a politikai rendszert a nemzet alkata határozza meg. Megoldása azonban nem ad választ arra a kérdésre, hogy miként fog funkcionálni az az állam, amelyben egy monarchikus és egy demokratikus alkatú nemzet él, és megtörténik a hatalom decentralizációja. A kollektív megítélés, vegyítve a Burke által is érvként használt konzervatív elemmel, lehetetlenné teszi az individuális közös nevező megtalálását.

Nem ad választ azonban Mill problémájára sem, nevezetesen arra, hogy mi teremti meg a többféle szimpátiájú embercsoportok összetartozásának igényét egy államban. Sőt a nemzet alkatának a bevezetése az értékelő fogalmak közé leszűkíti a megoldások körét az olyan nemzeti alkatokra, illetve népi karakterekre, amelyek eléggé közel állnak egymáshoz, hogy az igényelt decentralizáció végrehajtása esetén képesek legyenek egy politikai rendszerben élni. Ez a megoldatlan kérdés felvet egy, a nemzetségi kérdés kapcsán máig vitatott problémát. Azt, hogy amennyiben a politikai szabadság elképzelhetetlen a nemzeti hovatartozás figyelembevételével nélkül, és a nemzeti alkat és népi karakter adja meg a politikai rendszer milyenségét, akkor a politikai szabadság kritériumainak megfelel-e, ha az adott nemzeti csoport politikai jogainak megadása egyben saját tagjainak, tehát a hozzá tartozó egyéneknek az elnyomását vonja magával.

Ugyanakkor a dilemma másik oldalát Acton világosan érzékelteti. A politikai szabadság sem lehetséges nemzeti szabad-

ság nélkül. Igenis létezhet olyan állam, amelyben több, egymástól eltérő nyelvű, vallású, többféle kultúrájú közösség él. Ám, minthogy a nacionalizmus lényegében véve deformáció, nála sem olyan jelenségről van szó, amelynél felvetődnének a probléma emberi jogi megoldásának körvonalai. Lord Acton számos ponton találó bírálata így nem nyújthat emberi jogi alternatívát a Mill által felvázolt nemzetkonceptió morális alapjaival szemben.